

Dawid Mielnik

W jaki sposób należy dzielić Dekalog? : problem podziału dziesięciu przykazań biblijnych

Res Rhetorica nr 3, 46-59

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rhetoric in religion Retoryka w religii

3/2017 EDITOR: ANNA BENDRAT

DAWID MIELNIK

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI

mielnik.dawid@gmail.com

W jaki sposób należy dzielić Dekalog? **Problem podziału dziesięciu przykazań biblijnych** **How to number Ten Commandments?** **The problem of division of the Decalogue**

Abstract

Celem niniejszego opracowania jest próba wyjaśnienia oraz uzasadnienia różnych sposobów podziału dziesięciu przykazań biblijnych w oparciu o najstarsze zachowane warianty tekstowe Dekalogu oraz analizy wewnętrzne samego tekstu. Praca wyjaśnia przyczyny różnych podziałów dziesięciu przykazań oraz prezentuje najważniejsze propozycje w tym zakresie. Przeprowadzone analizy ukazują złożoność podjętej problematyki oraz zasadność różnych sposobów podziału wynikających w znacznej mierze z potrzeb konkretnej wspólnoty.

The purpose of this paper is an attempt of explanation and justification of varied divisions of the biblical Decalogue on the basis of the oldest existing textual versions and interior analysis of Ten Commandments. The study provides explanation for the different numbering of the Decalogue and presents the most important ideas in this issue. The research demonstrates the complexity and legitimacy of different divisions which is dependent on the needs of individual community.

Key words

dekalog, dziesięć przykazań, podział, Księga Wyjścia, Księga Powtórzonego Prawa
Decalogue, Ten Commandments, division, Exodus, Deuteronomy

License

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 international (CC BY 4.0). The content of the license is available at <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Received: 16 February 2017 | Accepted: 10 May 2017

DAWID MIELNIK

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI

mielnik.dawid@gmail.com

W jaki sposób należy dzielić Dekalog? Problem podziału dziesięciu przykazań biblijnych

Fakt istnienia różnych sposobów podziału Dekalogu wśród społeczności uznających normatywny charakter Pięcioksięgu pokazuje, jak ważną instytucją jest zbiór *Dziesięciu Przykazań*, który zgodnie z biblijną tradycją miał zostać przekazany bezpośrednio od Boga (Wj 31,18). Różne sposoby patrzenia na tekst biblijnego Dekalogu wydają się być odpowiedzią poszczególnych wspólnot na konkretne problemy powstałe w ramach tych społeczności. Z tego powodu wersja *Dziesięciu Przykazań* przyjmowana na ogół przez katolików różni się nieznacznie od tej, za którą na ogół opowiadają się członkowie wspólnot protestanckich, oraz od tej, za którą współcześnie opowiadają się społeczności żydowskie (Łach 1946, 243). Fakt istnienia wspomnianych różnic zachęca do podjęcia badań w zakresie podziału biblijnych przykazań.

Celem niniejszego opracowania będzie próba udzielenia odpowiedzi na problem postawiony w tytule pracy. Do jego realizacji zostanie wykorzystana metoda krytyki tekstualnej oraz analiza kontekstualna tekstu źródłowego. Materiałem źródłowym będzie tekst hebrajski Dekalogu w wariancie masoreckim. Jednocześnie jednak będą również prowadzone analizy wersji *Dziesięciu Przykazań* zachowanej w Pięcioksięgu samarytańskim, Papirusie z Nasha oraz Septuagincie (dalej LXX) i Wulgacie (dalej Vul). Ze względu na to, że całościowy tekst dziesięciu przykazań został zachowany w dwóch różnych miejscach Pisma Świętego (Wj i Pwt), badaniom zostaną poddane obie wersje Dekalogu, niemniej zostaną one ograniczone jedynie do tych zobowiązań, które stanowią podstawę różnego sposobu podziału dziesięciu przykazań.

Artykuł składać się będzie z trzech części. Pierwsza zostanie poświęcona wyjaśnieniu przyczyn zasadności istnienia różnych podziałów dziesięciu przykazań. W drugiej nastąpi prezentacja różnych sposobów podziału Dekalogu oraz zostaną wyjaśnione rozbieżności pomiędzy poszczególnymi konfesjami w odniesieniu do poruszanego problemu. W trzeciej części będzie miała miejsce analiza tych fragmentów, które stanowią podstawę różnej numeracji dziesięciu przykazań.

Przyczyny trudności w podziale Dekalogu

Dekalog został zapisany w dwóch różnych miejscach Pięcioksięgu. Za pierwszym razem pojawia on się w Wj 20,2-17, za drugim zaś – w Pwt 5,6-21 i chociaż aluzje do niektórych przykazań będą powracać zarówno w Starym jak i Nowym Testamencie (np. Oz 13,4; Mt 19,18-19; Łk 18,20; Rz 13,9), to jednak tylko w tych dwóch fragmentach Pięcioksięgu wymienione są one wszystkie razem.

W oryginalnym tekście hebrajskim w obu wersjach Dekalogu autorzy nie wydzielili poszczególnych przykazań i, co więcej, w czasie powstawania Księgi Wyjścia i Księgi Powtórzonego Prawa panował zwyczaj pisania tekstu bez znaków samogłoskowych i bez podziału na poszczególne wyrazy. Wszystkie te czynniki spowodowały, że precyzyjny podział przykazań z perspektywy czasu stał się bardzo trudny.

Określenie ilości przykazań jest możliwe na podstawie takich tekstów jak Wj 34,28; Pwt 4,13; 10,4. Wyraźnie jest w nich powiedziane, że na dwóch kamiennych tablicach przekazanych Mojżeszowi znalazło się dziesięć przykazań¹. Z drugiej strony wewnętrzna analiza treści przykazań w dwóch przywołanych perykopach nie do końca wydaje się potwierdzać taki podział. Przede wszystkim zsumowanie wszystkich nakazów i zakazów daje liczbę czternaście, a nie dziesięć (Peter 1982, 69)². Te wszystkie wytyczne poprzedzone są formułą wprowadzającą (Wj 20,2; Pwt 5,6), która sama w sobie nie ma charakteru ani zakazu, ani nakazu.

Żeby zatem otrzymać liczbę dziesięciu przykazań zgodnie z ilością podaną w przywołanych fragmentach biblijnych, niektóre zakazy (nakazy) należy pogrupować z innymi w taki sposób, żeby efektem końcowym tej operacji była liczba dziesięciu wytycznych. Nie trudno zauważyć, że z czternastu zobowiązań obecnych w dekalogu tylko dwa (święcenie szabat oraz czczenie rodziców) ma formę pozytywną (Papieska Komisja Biblijna 2014, 116). Na tej podstawie niektórzy sugerują, że pierwotna wersja Dekalogu składała się z samych zakazów, a dwa pozytywne przykazania zostały dodane z czasem (Łach 1947, 335-336)³. Inni z kolei dzielą przykazania w taki sposób, aby otrzymać liczbę dwanaście nawiązującą do ilości pokoleń Izraela (Baraniak 2006, 22).

Ta ostatnia propozycja nie ma jednak oparcia po pierwsze dlatego, że sam tekst stwierdza, że przykazań było dziesięć, a po drugie dlatego, że już pochojna analiza treści wszystkich zakazów z Dekalogu pozwala zauważyć, że niektóre z nich są rozwinięciem myśli zawartych we wcześniejszych przykazaniach⁴. Z tego powodu

1. Problem rozumienia hebr. terminu *dābār* w odniesieniu do przykazań porusza: Zaborski 2005, 121-122.

2. Taką liczbę osiąga się wskutek dodania do dziesięciu przykazań katechizmowych zakazów sporządzania rzeźb, oddawania im czci, służenia oraz pracy w szabat.

3. Inni z kolei sugerują, że być może pierwotnie nawet przykazania dotyczące obowiązku świętowania szabat i czci rodziców miały formę negatywną. Zob. Brzegowy 2002, 38.

4. Tak jest np. z zakazem oddawania czci rzeźbom i służenia im, co nawiązuje do wytycznej dotyczącej zakazu sporządzania rzeźb oraz z zakazem pracy w szabat, co rozwija myśl zawartą w nakazie święcenia szabat.

nie wydaje się problemem ustalenie liczby przykazań, gdyż nie istnieją poważne powody, żeby podważać wiarygodność informacji z Wj 34,28; Pwt 4,13; 10,4.

Nie jest również problemem wydzielenie ilości przykazań z passusu Wj 20,7-16 (Pwt 5,11-20), gdyż prawie wszyscy zgadzają się co do tego, że w tym zbiorze znajduje się siedem przykazań, a ich podział również nie sprawia problemów (Lemański 2002, 281). Przyczyną odmiennych podziałów są już natomiast passusy Wj 20,2-6.17 oraz Pwt 5,6-10.21. Zgodnie z dotychczasowymi ustaleniami z tych fragmentów należy wyodrębnić brakujące trzy przykazania. Sposób, w jaki się tego dokonuje, jest główną przyczyną istnienia trzech najbardziej rozpowszechnionych wariantów poszczególnych przykazań.

Poszczególne sposoby podziału

Jak już zauważono, co do większości przykazań nie ma sporów w zakresie ich podziału. Problem pojawia się natomiast z zakazami, które według numeracji katolickiej funkcjonują jako pierwsze oraz dziewiąte i dziesiąte przykazanie. Pierwsze przykazanie, zgodnie z numeracją katolicką, według Wj 20,3-6 brzmi⁵:

„Nie będziesz miał bogów innych obok Mnie. Nie uczynisz sobie posągu ani żadnej podobizny tego, co jest w niebiosach wysoko, i tego, co jest na ziemi nisko, i tego, co jest w wodzie głęboko pod ziemią. Nie będziesz się im kłaniać i nie będziesz im służyć, ponieważ Ja, JWHW, twój Bóg, jestem Bogiem zazdrosnym, karzącym (dosł. nawiedzającym) występki ojców na synach do trzeciego i czwartego pokolenia, ale okazującym litość do tysięcznego pokolenia miłującym Mnie i strzegącym Moich przykazań”.

Katechizmowa formuła katolicka dekalogu z tego całego passusu wyodrębnia jedynie pierwszą jego część – „nie będziesz miał bogów cudzych przede Mną”. Wskutek tego zakłada ona, że wszystko, co po niej następuje, aż do zapisu zakazującego nadużywania imienia Bożego, jest po prostu rozszerzeniem myśli wyrażonej w pierwszym zdaniu. Oznacza to, że według interpretacji katolickiej zakazy sporządzania posągów, oddawania im czci oraz służby są podporządkowane nadrzędnemu zakazowi posiadania obcych bogów i nie stanowią odrębnych przykazań. Przy takiej interpretacji dwóch brakujących przykazań należy szukać w passusie Wj 20,17 (Pwt 5,21).

Ponieważ ostatnia część Dekalogu różni się w poszczególnych księgach biblijnych, dlatego, na potrzeby dalszych analiz, zostaną przytoczone oba warianty. Według Księgi Wyjścia końcówka Dekalogu brzmi: „Nie będziesz pragnąć domu twojego towarzysza. Nie będziesz pragnąć żony twojego towarzysza ani jego sługi, ani jego służebnicy, ani jego wołu, ani jego osła, ani niczego, co należy do twojego towarzysza”. Z kolei według Księgi Powtórzonego Prawa końcówka Dekalogu

5. Wszystkie tłumaczenia tekstów hebrajskich podano w przekładzie autorskim.

ma następującą postać: „Nie będziesz pragnąć żony twojego towarzysza. I nie będziesz chciał domu twojego towarzysza, jego pola ani jego sługi, ani jego służebnicy, jego wołu, jego osła ani niczego, co należy do twojego towarzysza”.

Dwie podstawowe różnice, które można zaobserwować w oparciu o wariant samej końcówki Dekalogu w dwóch księgach Pięcioksięgu, to rozbieżność w wyliczeniu pierwszego elementu przedmiotów objętych zakazem pożądania oraz zastosowane czasowniki przy poszczególnych elementach przedmiotów objętych zakazem pożądania. Według wersji z Księgi Wyjścia najpierw wymieniany jest dom, a później żona, według Księgi Powtórzonego Prawa zaś wpieryw wymieniana jest żona, a później dom (Perz 2011, 46). Z drugiej strony wariant z Księgi Wyjścia stosuje ten sam czasownik w odniesieniu do pożądania domu i żony, wersja z Księgi Powtórzonego Prawa zaś korzysta z dwóch różnych czasowników w odniesieniu do pożądania żony i domu. Wobec tego katechizmowa formuła katolicka „Nie będziesz pożądał żony bliźniego twego. Ani żadnej rzeczy, która jego jest” co do kolejności elementów pożądania podąża za wariantem z Księgi Powtórzonego Prawa, co do wykorzystanych czasowników zaś – za wersją z Księgi Wyjścia⁶.

W katolickim sposobie podziału Dekalogu przykazanie o zakazie sporządzania posągów funkcjonuje zatem jako rozwinięcie przykazania zakazującego bałwochwalstwa. Przy tym połączeniu zakaz sporządzania podobizn jest przykładem, w jaki sposób można naruszyć zakaz kultu jedyne Boga. Z kolei wskutek wyodrębnienia zakazu pożądania żony od zakazu pożądania innych dóbr następuje wyraźne sprzeciwienie się wobec tendencji umniejszającej rolę kobiety i sprowadzającej ją do elementu wyposażenia domu.

Drugim ważnym sposobem numeracji poszczególnych przykazań Dekalogu jest podział przyjęty na ogół wśród protestantów⁷. Przy tym układzie przykazania, które w podziale katolickim funkcjonują jako dziewiąte i dziesiąte, są traktowane jako jedno, dziesiąte przykazanie, a podzielone na dwa odrębne zakazy zostaje przykazanie funkcjonujące w numeracji katolickiej jako pierwsze. W tym drugim podziale pierwszym przykazaniem będzie zatem zakaz bałwochwalstwa, a drugim zakaz sporządzania posągów i podobizn, do którego dołączone są zakazy kłaniania im się oraz służenia. W konsekwencji oznacza to podniesienie numeracji następnych przykazań względem podziału katolickiego o jeden numer.

Przy takim układzie, wskutek wyłączenia zakazu sporządzania podobizn jako odrębnego przykazania, druga wytyczna nabiera innego charakteru. Ponieważ jest to odrębne przykazanie, a nie jedynie ilustrujące ogólniejszy zakaz bałwochwalstwa, stąd może ono implikować negatywne patrzanie na sakralną ikonografię czy rzeźbiarstwo, a zwłaszcza na przedstawienie wizerunku Boga Ojca, Chrystusa czy

6. Formuła katechizmowa ma wspólny czasownik (pożądać) dla dziewiątego i dziesiątego przykazania.

7. Za podziałem tym nie idą luteranie, którzy przyjmują podział katolicki, ale zamieniają kolejnością dwa ostatnie przykazania. Zob. (Gründel 1978, 23; Gronkowski 1948, 97).

Ducha Świętego. W konsekwencji zachowywane przez Kościół katolicki orzeczenia II Soboru Nicejskiego w odniesieniu do chrześcijańskiej ikonografii mogą być interpretowane jako naruszenie tego zakazu. Z drugiej strony połączenie przykazań dziewiątego i dziesiątego według numeracji katolickiej nie podkreśla odrębności kobiety od rzeczy materialnych, ale zestawia ją z nimi na równi.

Trzeci ważny sposób dzielenia poszczególnych przykazań Dekalogu przyjęty obecnie wśród żydów przypomina połączone podziały katolików i protestantów. Zgodnie z owym podziałem przykazania dotyczące zakazu bałwochwalstwa oraz sporządzania podobizn są traktowane jako jedno, podobnie jak zakazy pożądania cudzej żony i obcego mienia. Żeby otrzymać liczbę dziesięciu przykazań, zwolennicy tego podziału jako jedno z przykazań traktują formułę wprowadzającą, czyli słowa: „Ja jestem IHWH, Bóg twój, który wyprowadził ciebie z ziemi egipskiej, z domu niewolników” (Wj 20,2; Pwt 5,6). Wskutek tego liczba porządkowa kolejnych przykazań względem podziału katolickiego jest większa o jeden.

Dla pełnej prezentacji proponowanych numeracji przykazań warto jeszcze przywołać czwarty, mniej rozpowszechniony, podział przyjęty wśród społeczności samarytańskich. Zgodnie z tym podziałem zakazy bałwochwalstwa oraz sporządzania podobizn są traktowane jako jedno przykazanie, podobnie jak zakazy pożądania cudzej żony i obcej własności. Co więcej, formuła wprowadzająca nie jest uważana za odrębne przykazanie. Samarytanie, żeby otrzymać liczbę dziesięć, dodają na samym końcu przykazanie będące kompilacją tekstów Pwt 11,29-30; 27,2-7, traktując je jako zakończenie dekalogu wchodzące jednak w numerację przykazań (Baraniak 2006, 23)⁸.

Analiza problematycznych przykazań

Zgodnie z przeprowadzonymi dotychczas badaniami punktem spornym w zakresie podziału i numeracji przykazań są trzy fragmenty Dekalogu: formuła wprowadzająca, zakazy dotyczące bałwochwalstwa i czynienia podobizn oraz zakazy dotyczące pożądania cudzej żony i własności. Ostatnie przykazanie według podziału samarytańskiego nie stanowi oryginalnego wariantu Dekalogu, ale jest późniejszą interpolacją mającą na celu usprawiedliwienie kultu na górze Garizim, którego żydzi nie akceptowali⁹. Z tego powodu można ten tekst wykluczyć z dalszych analiz.

Dla wyznaczenia numeracji wszystkich przykazań wystarczy udzielenie pozytywnej odpowiedzi na jedno z trzech następujących pytań: czy formułę wprowadzającą należy traktować jako oddzielne przykazanie, czy zakazy bałwochwalstwa i tworzenia podobizn należy uznać za dwa odrębne przykazania i czy zakaz

8. Ten tekst funkcjonuje jako zakończenie Dekalogu w Pięcioksięgu samarytańskim zarówno w Księdze Wyjścia, jak i w Księdze Powtórzonego Prawa.

9. Ostatniego przykazania samarytańskiego nie ma ani w wariancie masoreckim, ani w LXX.

pożądania należy rozbić na dwa oddzielne wytyczne. Ustalenie którejkolwiek z tych rzeczy automatycznie rozwiąże wszystkie pozostałe trudności.

Formuła wprowadzająca

W obu wariantach tekstu masoreckiego formuła wprowadzająca brzmi tak samo. Wersja Pięcioksięgu samarytańskiego nie posiada żadnych odmiennych lekcji wobec wersji masoreckiej. Papirus Nasha z kolei opuszcza końcową frazę: „z domu niewolników”. W LXX wariant z Księgi Powtórzonego Prawa różni się nieznacznie od wersji z Księgi Wyjścia¹⁰, ale sens obu lekcji jest taki sam jak w tekście masoreckim. Vul nie posiada żadnych odchyień względem tekstu masoreckiego. W związku z tym wersja masorecka może być wykorzystana jako podstawa analiz.

Już pobieżne przyjrzenie się pierwszemu zdaniu w Dekalogu i zestawienie go z innymi wytycznymi pozwala zauważyć, że znacząco różni się ono od pozostałej części Dekalogu. Inne frazy są wyrażone w formie zakazów i nakazów, podczas gdy pierwsze zdanie pełni funkcję manifestacyjną i nie wyraża ani żadnego zakazu, ani nakazu (Kowalczyk 2006, 18-19). Już ta obserwacja daje solidne podstawy do nietraktowania pierwszego zdania Dekalogu jako odrębnego przykazania. Jest to po prostu formuła wprowadzająca do przykazań następujących po niej.

Warto wreszcie zauważyć, że z najstarszych świadectw żydowskich (Józef Flawiusz, Filon) wynika, iż żydzi początkowo nie traktowali tej formuły jako odrębne przykazanie, a taka koncepcja pojawiła się później (Ruspi 2001, 38). Wyodrębnianie formuły wprowadzającej do Dekalogu jako odrębnego przykazania pojawia się w niektórych targumach, Talmudzie Jerozolimskim oraz u Mojżesza Majmonidesa (Czajkowski 2010, 378; Łach 1952, 307). Autorytet tego ostatniego spowodował przyjęcie wśród społeczności żydowskich podziału Dekalogu z formułą wprowadzającą jako pierwszym przykazaniem.

Zakazy bałwochwalstwa i sporządzania podobizn

Porównanie wariantu tekstu masoreckiego tego przykazania z Księgi Wyjścia z innymi lekcjami pozwala zauważyć, że różnice pomiędzy poszczególnymi wersjami są niewielkie i nieznaczące. W Pięcioksięgu samarytańskim w 5. wierszu wyraz „ojcowie” jest, w przeciwieństwie do lekcji masoreckiej, zapisany z literą wāw w funkcji mater lectionis. Ta litera powraca znacznie częściej w wariacie analizowanych zakazów w Papirusie Nasha. Tam, oprócz przywołanej zgodności z Pięcioksięgiem samarytańskim, litera wāw w funkcji mater lectionis powróci

10. Różnica dotyczy innej formy czasownika „wyprowadzić”, która w Księdze Wyjścia funkcjonuje jako indicativus w aoryście, a w Księdze Powtórzonego Prawa jako urzeczownikowione participium.

w pisowni partykuły „nie” (a więc kilkakrotnie). Obecność tego znaku, jako że jest on po prostu oznaką innej ortografii, nie zmienia jednak wymowy samego tekstu. Wersje z LXX i Vul również nie posiadają takich wariantów, które mogłyby wpływać na zmianę wymowy tekstu.

Wariant masorecki Dekalogu z Księgi Powtórzonego Prawa praktycznie nie różni się niczym z wersją z Księgi Wyjścia z wyjątkiem litery wāw w funkcji mater lectionis w wyrazie „ojcowie”. Pięcioksiąg samarytański od wersji masoreckiej różni się jedynie obecnością spójnika wāw przy wyrazie „żadnego”, brakiem tego spójnika przy przyimku „na” oraz innymi sufiksem zaimkowym przy rzeczowniku „przykazania”¹¹. Wariant LXX nie odbiega zasadniczo od tekstu masoreckiego, Vul zaś posługuje się różnymi słowami przy opisie Bożej zazdrości¹². Z powodów wyżej przedstawionych wariant masorecki może zostać wykorzystany jako podstawa dalszych badań.

Porównanie ze sobą wszystkich przykazań obecnych w Dekalogu pod kątem stosowanych zaimków osobowych i dzierżawczych pozwala zauważyć, że tylko dwa pierwsze zakazy (bałwochwalstwa i sporządzania podobizn) posiadają zaimki w pierwszej osobie liczby pojedynczej, które w sposób naturalny przypisują te przykazania Bogu (Petuchowski 1997, 18; Ruspi 2001, 35). Ta obserwacja nie rozstrzyga jednak problemu łącznego bądź odrębnego traktowania dwóch pierwszych zakazów, ponieważ nigdzie w bezpośrednim sąsiedztwie perykop przedstawiających treść przykazań nie podano, ile przykazań miałyby posiadać bezpośrednie odniesienie do Boga¹³.

Pewnym elementem mogącym sugerować rozwiązanie problemu numeracji dwóch pierwszych zakazów dekalogu są sufiksy zaimkowe trzeciej osoby pluralis masculinum z w.5. Pierwszy z sufiksów doczepiony został do przyimka l^e, drugi zaś – do czasownika „służyć”. W kontekście poprzedzającym jedynym rzeczownikiem w liczbie mnogiej¹⁴ jest wyraz bogowie z w.3. Sufiks zaimkowy z w.5 domagałby się zatem rzeczownika, do którego się odnosi, a ten znajduje się dopiero przy pierwszym zakazie. Przy przyjęciu takiej interpretacji, żeby zachować spójność tekstu, należałoby traktować owe dwa zakazy łącznie, a więc jako jedno przykazanie (Gronkowski 1948, 98).

Z drugiej strony wspomniane sufiksy zaimkowe nie muszą odnosić się do wyrazu „bogowie” z w.3. Równie dobrze mogą wskazywać na wyrazy *pesel* i *t^emûnâ*.

11. Wariant masorecki ma sufiks zaimkowy trzeciej osoby singularis, a wersja Pięcioksięgu samarytańskiego – pierwszej osoby singularis.

12. *Fortis zelotes* w Wj oraz *aemulator* w Pwt.

13. Według tradycji rabinicznej formułę wprowadzającą w Dekalog oraz dwa pierwsze zakazy lud usłyszał bezpośrednio od Boga, a pozostałe przykazania przez pośrednictwo Mojżesza. Zob. Baraniak 2006, 23. Przy przyjęciu takiej interpretacji należałoby potraktować dwa pierwsze zakazy łącznie z tego powodu, że tylko je łączy wykorzystany zaimek pierwszej osoby singularis.

14. W sensie ścisłym rzeczowniki „woda” i „niebiosy” mają w języku hebrajskim tzw. liczbę podwójną.

Jako że w języku hebrajskim, choć termin *ʿmûnâ* jest co prawda rodzaju żeńskiego, to jednak słowo *pesel* ma już rodzaj męski, co sprawia, że zaimek odnoszący się jednocześnie do tych dwóch wyrazów musi być rodzaju męskiego. A zatem równie dobrze analizowany sufix zaimkowy może odnosić się do tych dwóch słów. Przy takiej interpretacji nie dawałoby to podstaw do tego, by łączyć oba zakazy w jedno przykazanie.

Wydaje się, że kluczową kwestią dla rozwiązania problemu numeracji pierwszych dwóch zakazów Dekalogu jest znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy dla ludów starożytnych kult bóstwa był nierozzerwalnie związany z materialnymi ich przedstawieniami czy mógł funkcjonować oddzielnie. Innymi słowy, należy ustalić, czy zakaz sporządzania wizerunków bogów sformułowany w Dekalogu miał na celu wyeliminować kult obcych bóstw jako taki czy raczej zniszczyć jedną z form takiego kultu.

Jednoznaczna i niebudząca niczyich zastrzeżeń odpowiedź na tak postawione pytanie wydaje się jednak niemożliwa. Są autorzy, którzy uważają, że w starożytności utożsamianie obrazu z bóstwem było czymś oczywistym, więc zakaz sporządzania wizerunków jest w sposób naturalny związany z kultem duchowego Boga (Łach 1952, 309; Łach 1947, 340). Z drugiej strony pojawiają się nawet głosy, że w początkowej wersji Dekalogu nie było zakazu sporządzania posągów, a ta wytyczna została dopisana później, w związku ze sporządzeniem przez Izraelitów wizerunku złotego cielca (Wj 32). Przyjmując taką interpretację, niektórzy uważają, że w związku z tym katolików zakaz sporządzania wizerunków nie obowiązuje (Gronkowski 1948, 98,100).

Nie wydaje się jednak, by przywołane argumenty miały przeważać na korzyść stanowiska, żeby dwa pierwsze zakazy Dekalogu traktować jako jedno przykazanie. Z drugiej strony sam tekst również nie sugeruje konieczności traktowania ich oddzielnie¹⁵. Odpowiedzi na postawiony w tytule niniejszego opracowania problem należy zatem szukać w dwóch ostatnich zakazach Dekalogu. Rozwiązanie kwestii ich odrębnego bądź łącznego traktowania pozwoli jednocześnie na ustalenie, jak numerować dwa pierwsze zakazy Dekalogu.

Zakazy pożądania cudzej żony i własności

W wariantcie masoreckim z Księgi Wyjścia, jak już zostało zauważone, w odniesieniu do cudzej żony i własności został wykorzystany ten sam hebrajski czasownik (*lō' taḥmōd*) dla wyrażenia zakazu pożądania. W tym układzie najpierw

15. Sami masoreci zastosowali znak podziału przed przykazaniem dotyczącym Bożego imienia, co mogłoby sugerować, że oni sami traktowali dwa pierwsze zakazy łącznie. Z drugiej strony w obręb tej jednostki wchodzi również formuła wprowadzająca. Niemniej w wersji Dekalogu z Pwt masoreci wprowadzili znak podziału pomiędzy zakazem pożądania cudzej żony i obcych dóbr, czego jednak w przypadku wariantu z Wj nie uczynili.

jest mowa o zakazie pożądania domu, a następnie o zakazie pożądania żony, sługi, służebnicy, wołu osła i innych rzeczy. Wersja z Pięcioksięgu samarytańskiego jest zasadniczo zgodna ze swoim masoreckim odpowiednikiem z jednym wyjątkiem: pomiędzy żoną a sługą pojawia się jeszcze jeden element – pole. Papirus Nasha z kolei posługuje się różnymi czasownikami dla wyrażenia zakazu pożądania. Za pierwszym razem restrykcja wyrażona jest tym samym czasownikiem, co w tekście masoreckim¹⁶ i dotyczy tylko cudzej żony, za drugim zaś – terminem zbudowanym na rdzeniu o zapisie spółgłoskowym tt'wh, a więc pochodzącym od korzenia 'wh. Z tym drugim czasownikiem zostają połączone wszystkie elementy z wariantu masoreckiego (włącznie z domem) a także pojawia się jeden dodatkowy – pole, które zostaje umieszczone pomiędzy domem a sługą.

LXX również posługuje się tym samym czasownikiem dla wyrażenia zakazu pożądania cudzej żony i własności (*ouk epithymēseis*). Greckie tłumaczenie jednak nie idzie za wariantem masoreckim co do kolejności poszczególnych elementów zakazu pożądania. Na pierwszym miejscu umieszcza on żonę, a w dalszej dom, pole, sługę, służebnicę, woła, osła, bydło i pozostałe własności. Vul posługuje się dwoma różnymi czasownikami dla wyrażenia zakazu pożądania: *non concupisces* oraz *nec desiderabis*. Kolejność poszczególnych elementów zakazu pożądania jest tożsama z wersją masorecką.

W odniesieniu do wersji Dekalogu z Księgi Powtórzonego Prawa tekst masorecki posiada znaczące różnice wobec wariantu z Księgi Wyjścia. Po pierwsze, wersja masorecka posługuje się dwoma różnymi czasownikami w odniesieniu do zakazu pożądania. Za pierwszym razem pojawia się wyrażenie *lō' taḥmōd*, za drugim zaś – *lō' tit'awweh*. Po drugie, pojawia się jeden dodatkowy element nieobecny w wersji z Księgi Wyjścia – pole. Po trzecie, wariant ten umieszcza poszczególne elementy objęte zakazem pożądania w kolejności odmiennej od wersji z Księgi Wyjścia. W Księdze Powtórzonego Prawa kolejność jest następująca: żona, dom, pole, sługa, służebnica, wół, osioł, pozostałe dobra.

Lekcja wersji masoreckiej różni się z kolei znacząco od wariantu zachowanego w Pięcioksięgu samarytańskim. Tam zostaje wykorzystany ten sam czasownik wyrażający zakaz pożądania (*ḥmd*) oraz jest odwrócona kolejność dwóch pierwszych elementów zakazu pożądania – najpierw jest mowa o zakazie pożądania obcego domu, później dopiero żony. Wersja z LXX wydaje się wypadkową tekstu masoreckiego oraz Pięcioksięgu samarytańskiego. Z jednej strony wariant ten posługuje się tym samym czasownikiem dla oznaczenia zakazu pożądania (*ouk epithymēseis*), ale z drugiej kolejność dwóch pierwszych elementów objętych zakazem pożądania jest taka, jak w wersji masoreckiej (żona, dom)¹⁷. Vul z kolei

16. Niemniej w przypadku Papirusu z Nasha pojawia się dwukrotnie litera wāw w funkcji mater lectionis.

17. Również i w wersji z księgi Powtórzonego Prawa LXX po zakazie pożądania osła wspomina jeszcze o zakazie pożądania bydła.

zachowuje kolejność z wariantu masoreckiego i LXX, ale posługuje się tylko jednym czasownikiem wyrażającym zakaz pożądania (*non concupisces*), który jednak nie jest drugi raz powtórzony.

Na podstawie przeprowadzonych zestawień różnych wariantów tekstowych dwóch ostatnich przykazań, według podziału katolickiego, można zaobserwować bardzo dużą rozbieżność co do ich brzmienia już na poziomie najstarszych świadków (Kiedzik 2000, 172). Ta rozbieżność sprawia, że zasadność wyodrębnienia z owego tekstu jednego bądź dwóch przykazań jest w znacznej mierze zależna od przyjętego wariantu tekstowego. Podstawę do traktowania samej końcówki dekalogu jako zawierającej dwa różne przykazania daje przede wszystkim umieszczenie na pierwszym miejscu wśród elementów objętych zakazem pożądania cudzej żony, a następnie obcego domu (Bednarski 2015, 383). Odwrócenie kolejności tych dwóch rzeczowników wzmacnia interpretację tych osób, którzy w końcówce Dekalogu dopatrują się tylko jednego przykazania, ponieważ wtedy wyodrębnienie zakazu pożądania domu jako oddzielnego od pozostałych elementów wydaje się sztuczne i nienaturalne (Jodzio 2009, 202).

Drugim elementem dającym podstawę do wyodrębnienia w samej końcówce Dekalogu dwóch różnych przykazań są wykorzystane czasowniki. Obecność dwóch różnych czasowników wzmacnia zasadność doszukiwania się dwóch różnych zakazów pożądania¹⁸. Przyjęcie lekcji z tym samym czasownikiem, choć nie wyklucza całkowicie słuszności traktowania samej końcówki Dekalogu jako mówiącej o dwóch różnych przykazaniach, to jednak znacząco ją osłabia.

Rozwiązanie problemu ilości występujących czasowników wyrażających ideę zakazu pożądania cudzej własności wydaje się łatwiejsze. Przyjęcie, że w początkowej wersji Dekalogu znajdował się tylko jeden czasownik zakazujący pożądania cudzej własności, utrudnia wy tłumaczenie, dlaczego na pewnym etapie redakcji tekstu wprowadzono drugi, zupełnie inny czasownik. Trudno byłoby to tłumaczyć błędem kopisty, ponieważ oba czasowniki mają na tyle różną budowę, że żadna litera korzenia jednego czasownika nie pokrywa się z żadną literą korzenia drugiego czasownika (hmd i 'wh).

Łatwiej jest natomiast wytłumaczyć opuszczenie jednego z czasowników. Kopista mógł popełnić błąd tzw. haplografii. Mianowicie podczas przepisywania tekstu błędnie powtórzył on czasownik zbudowany na rdzeniu hmd, zastępując nim początkowe słowo zbudowane na korzeniu 'wh. To mogło spowodować, że zamiast przepisać na pierwszym miejscu wśród elementów pożądania żonę, wpisał on rzeczownik „dom”. Kiedy kopista uświadomił sobie swój błąd, miał już wpisane wyrażenie: „nie będziesz pożądać domu twego towarzysza. Nie będziesz

18. Niemniej są autorzy, którzy uważają, że oba te czasowniki mają podobne pole semantyczne i różnią się jedynie w walorze stylistycznym. Zob. Lemański 2009, 432.

pożądać”. Żeby zachować spójność tekstu, jako drugi element wpisał żonę, a później przepisał dalsze komponenty objęte zakazem pożądania¹⁹. Przy przyjęciu takiej interpretacji wariant dwóch ostatnich zakazów Dekalogu z Księgi Powtórzonego Prawa byłby pierwotniejszy wobec wersji z Księgi Wyjścia, co dawałoby podstawę do dopatrywania się w dwóch ostatnich zakazach dwóch różnych przykazań.

Z drugiej strony jednak umieszczenie wśród elementów objętych zakazem pożądania domu przed cudzą żoną lepiej wpisuje się w mentalność ludów starożytnych. Niezależnie od współczesnych zapatrywań na ten temat dawniej pozycja kobiet była zupełnie inna. Warto zauważyć, że wyliczenie elementów objętych zakazem pożądania w wariancie z Księgi Wyjścia następują w ten sposób, że najpierw wymienia się dom, a następnie jego komponenty, czyli żonę, (pole,) służbę, służebnicę, woła osła i inne własności²⁰. W tym układzie obca żona jest traktowana jako jeden z „elementów” wyposażenia cudzego domu, czyli część szerszego znaczeniowo rzeczownika dom (Chouraqui 2002, 224; Hergesel 2006, 242)²¹. Przy tej kolejności zauważalna jest również pewna sukcesywność: żona mieszka w domu z mężem, za domem jest pole, na którym pracują pracownicy (sługa, służąca) oraz zwierzęta (wół, osioł). Taki układ wydaje się bardziej logiczniejszy niż jego odpowiednik z Księgi Powtórzonego Prawa.

Niemniej analiza innych przykazań Dekalogu może prowadzić do odmiennych wniosków. Mimo że faktycznie traktowanie żony jako „elementu” wyposażenia domowego lepiej wydaje się wpisywać w kontekst mentalny starożytnych ludów, to jednak warto zauważyć, że sam Dekalog zestawia na równej linii mężczyznę z kobietą. Dzieje się tak w przykazaniu dotyczącym obowiązku czci rodziców. W tej wytycznej prawodawca nakazuje w jednakowym stopniu mieć w poważaniu własnego ojca oraz własną matkę, co tekst hebrajski wyraża przez powtórzenie partykuły dopełnienia bliższego oraz sufiksu zaimkowego przy rzeczowniku „matka”, które znalazły się przy rzeczowniku „ojciec” (Gronkowski 1948, 94).

Dokładna analiza wewnętrznej logiki przykazań następujących po nakazie obowiązku czci rodziców pozwala zauważyć pewien związek niektórych przykazań. Przykazanie: „nie cudzołóż” może jawić się jako zewnętrzna forma realizacji zakazu: „nie pożądaj żony twego towarzysza”. Przykazanie: „nie kradnij” można odczytać jako zewnętrzną realizację zakazu: „nie pożądaj domu tego towarzysza” (Muszyński 1995, 135). Łączność tych czterech przykazań polegałaby zatem na tym, że przykazania dziewiąte i dziesiąte, według numeracji katolickiej, mogłyby funkcjonować jako zobrazowanie tego, w jaki sposób można doprowadzić do

19. Taką próbę wyjaśnienia różnic przedstawia Łach. Zob. Łach 1952, 304.

20. Zdaniem niektórych badaczy zakaz pożądania domu miałby stanowić dowód na to, że Dekalog nie powstał w czasach Mojżesza. Zob. Synowiec 2004, 47.

21. Należy w tym miejscu podkreślić, że hebr. rzeczownik „dom” ma znacznie szersze konotacje niż jego polski odpowiednik i może również oznaczać „domostwo”.

sytuacji wyrażonych w przykazaniach szóstym i siódmym (Żychiewicz 1982, 129; Klimaszewski 2006, 224; Hentschel 2001, 34; T. Kot 2006, 23).

W pewnym sensie można by również dopatrywać się związku pomiędzy piątym a ósmym przykazaniem. Zakaz składania fałszywego świadectwa byłby przykładem tego, w jaki sposób można doprowadzić do sytuacji wyrażonej w piątym przykazaniu²². Przy takiej interpretacji ostatnich sześć zakazów Dekalogu byłoby ze sobą połączonych na zasadzie piąte przykazanie z ósmym, szóste z dziewiątym i siódme z dziesiątym, gdzie w przykazaniach od piątego do siódmego byłby zawarty ogólniejszy zakaz, a przykazania od ósmego do dziesiątego byłyby ich uszczegółowieniem. Wyróżnienie w Dekalogu trzech działów: przykazania względem Boga (I–III), przykazania względem rodziców (IV) i przykazania względem bliźnich (V–X)²³ przy przyjęciu powyższego związku dodatkowo wzmacniałoby zasadność odrębnego traktowania dwóch ostatnich zakazów.

Powyższe analizy nie uprawniają jednak do jednoznacznego rozstrzygnięcia problemu zawartego w tytule niniejszego opracowania. Jak zostało zaprezentowane, można podać poważne argumenty za dwoma różnymi podziałami Dekalogu. Przedstawiona argumentacja wydaje się jednak nieznacznie przeważać za podziałem przyjmowanym w Kościele katolickim, ale jej przewaga opiera się na kilku zaobserwowanych relacjach, co do których nie ma absolutnej pewności, czy były zamierzone przez prawodawcę dziesięciu przykazań. Ten problem natomiast nie wydaje się możliwy do bezspornego rozstrzygnięcia.

Podsumowanie

Celem niniejszego opracowania była próba znalezienia odpowiedzi na problem dotyczący podziału i numeracji dziesięciu przykazań biblijnych. Wykorzystaną metodą była krytyka tekstualna oraz analiza kontekstualna tekstu źródłowego tych przykazań, które stanowią punkt sporny w podziale wytycznych. Obecność Dekalogu w dwóch różnych miejscach Pisma Świętego (Księga Wyjścia i Księga Powtórzonego Prawa) wymusiła prowadzenie analiz w oparciu o te dwie biblijne wersje Dekalogu.

W świetle przeprowadzonych badań należy stwierdzić, że jednoznaczna odpowiedź na problem postawiony w tytule niniejszego opracowania wydaje się niemożliwa. Na każdy z dwóch najważniejszych sposobów podziału Dekalogu można podać solidne argumenty przemawiające na jego korzyść. Choć wskazana argumentacja faworyzuje nieznacznie podział przyjęty w Kościele katolickim, to jednak nie rozstrzyga ona problemu z powodu olbrzymiej trudności w dojściu do

22. W prawodawstwie izraelskim zgodne świadectwo dwóch osób wystarczyło do wydania wyroku śmierci. Zob. Pwt 17,6; Dn 13,34-41.

23. Zob. inne pogrupowanie przykazań w: Wojciechowski 2011, 27; Witczyk 1997, 48; Węgrzyniak 2010, 28.

intencji prawodawcy. Pewne wydaje się jedynie wykluczenie podziału przyjmowanego obecnie przez społeczności żydowskie oraz samarytańskie.

Bibliografia:

- Baraniak M.** 2006. „Początek Dziesięciu Słów.” *Przegląd Powszechny* 123 (3): 14-26.
- Bednarski W.** 2015. *W obronie wiary. Pismo Święte a nauka Świadców Jehowy, innych sekt i wyznań niekatolickich*. Toruń: Wydawnictwo Ikona.
- Brzegowy T.** 2002. „Zbiory prawne Pięcioksięgu i ich rola w kompozycji dzieła.” *Tarnowskie Studia Teologiczne* 21 (1-2): 21-62.
- Chouraqui A.** 2002. *Dziesięć przykazań dzisiaj*. Warszawa: Pax.
- Czajkowski M.** 2010. „Dekalog – spojrzenie bibliisty.” *Prace Komisji Nauk Filologicznych Oddziału Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu* 2: 377-382.
- Gronkowski.** 1948. „Czy nasz tekst Dziesięciorga Przykazań Bożych jest sfałszowany?” *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej* 3 (2/3): 88-102.
- Gründel J.** 1978. *Rozważając dekalog*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Hentschel G.** 2001. „Prawo bliźniego do normalnego życia. Refleksje nad dziewiątym i dziesiątym przykazaniem dekalogu.” *Communio* 21 (1): 20-34.
- Hergesel T.** 2006. *Jam jest Pan, Bóg twój!*. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny.
- Jodzio H.** 2009. „Społeczny kontekst i historyczne źródła Dekalogu.” *Teologia praktyczna* 10: 191-208.
- Kiedzik M.** 2000. „Orędzie Dekalogu (I-III).” *W Słowo Twoje jest prawdą. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Stanisława Mędali CM w 65. rocznicę urodzin*, red. W. Chrostowski, 171-182. Warszawa: Vocatio.
- Klimaszewski S.** 2006. *Dekalog. Pomoce do katechez i homilii*. Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów.
- Kot T.** 2006. „Biblijne korzenie dekalogu.” *Przegląd Powszechny* 123 (2): 14-26.
- Kowalczyk D.** 2006. „Po co nam dziesięć przykazań?” *Przegląd Powszechny* 123 (1): 14-26.
- Lemański J.** 2009. *Księga Wyjścia. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła.
- Lemański J.** 2002. *Pięcioksiąg dzisiaj*. Kielce: Instytut Teologii Biblijnej Verbum.
- Łach S.** 1946. „Dekalog w świetle nowoczesnej krytyki biblijnej.” *Ateneum kapłańskie* 38 (4): 225-244.
- Łach S.** 1947. „Poszczególne przykazania Dekalogu.” *Ateneum Kapłańskie* 39 (46): 330-345.
- Łach S.** 1952. „Rekonstrukcja pierwotnego dekalogu.” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 5 (4): 296-311.
- Muszyński H.** 1995. *Dziesięć słów. Pytania współczesnego człowieka o Dekalog*. Gniezno: Prymasowskie Wydaw. Gaudentinum.
- Papieska Komisja Biblijna.** 2014. *Natchnienie i prawda Pisma Świętego*. Kielce: Instytut Teologii Biblijnej Verbum.
- Perz A.** 2011. „Dekalog jako Słowo Boga do człowieka i jego odczytanie przez młodzież.” *Kieleckie Studia Teologiczne* 10: 43-67.
- Peter M.** 1982. „Spór o Dekalog.” *W drodze* (9): 68-72.
- Petuchowski J.J.** 1997. *Głos z Synaju. Antologia tekstów rabinistycznych na temat Dziesięciu Przykazań*. Kraków: Wydawnictwo M.
- Ruspi W.** 2001. „Dziewiąte i dziesiąte przykazanie w tradycji Kościoła katolickiego.” *Communio* 21 (1): 35-49.

- Synowiec J.** 2004. *Dekalog. Dziesięć ważnych przykazań. Wj 20,2-17; Pwt 5,6-20.* Kraków: Wydaw. Bratni Zew.
- Węgrzyniak W.** 2010. „Aksjologiczne odczytywanie Dekalogu.” *Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* 53 (3): 25-38.
- Witczyk H.** 1997. „Orędzie Dekalogu (Wj 20,1-17). Analiza krytycznoliteracka.” *Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* 40 (1-2): 41-74.
- Wojciechowski M.** 2011. *Dziesięć przykazań dawniej i dziś.* Częstochowa: Edycja Świętego Pawła.
- Zaborski A.** 2005. „Jak przekazać przykazania i inne teksty biblijne?.” W *Oriental Languages in Translation*, n.2. red. Podolak B., Zaborski A., Zajac G. 121-142. Cracow: Polish Academy of Sciences Press.
- Żychiewicz T.** 1982. *Dziesięcioro przykazań.* Kraków: Wydawnictwo Archiwum Bernardynów.